

Hinduismus

Vymezení

Hinduismus je označení, které „zvenčí“ popisuje velice různorodé představy o světě, které se rozvinuly na indickém subkontinentu během několika tisíciletí a které jsou v dnešní Indii převažující (vedle islámu).

Zdá se, že všechny pokusy definovat co to hinduismus je jsou marné. Sama podstata hinduismu se těmto pokusům vzpírá. To, co označujeme jako hinduismus je pestrá paleta nejrůznějších náboženských a kulturních představ, které spojují některé prvky, avšak nejsilněji je snad spojuje v našem vnímání jen jejich název – hinduismus.

Jeden indický spisovatel při pokusu definovat *co* hinduismus napsal: „Co je to hinduismus? Nikdy na tuto *je* otázku nedostanete určitou odpověď. Neustále vás budou odkazovat na védy, zejména na Rgvéd, v němž toho z hinduismu najdete velmi málo; nebo na upanišady, které si většinou odporují, na sútry, jimž bez vysvětlení nelze rozumět, nebo na purány, které byly skládány pro důvěřivce a ne pro inteligentní lidi. Člověk může ze zoufalství jít za náboženským učitelem, ať už vypadá sebeméně nábožensky. Je-li to konvenční bráhman, poradí vám, abyste počkal, až se sám znovu narodíte jako bráhman. Zajdete-li za stoupence védanty, odkáže vás na Šankarovu filozofii, která dovede člověka připravit o nervy... Vyhledáte-li stoupence reformní sekty Bráhmamádže, dozvíte se, že hinduismus je forma křesťanství tradovaného bráhmanským způsobem. Ale mnoha tazatelům se nepodaří v žádné z těchto kategorií narazit zrovna na maják a nezbude jim, než se spokojit s kterýmkoli svatým mužem, který chodí polonahý, ne-li zcela nahý, vypadá ohavně se svým tělem pomazaným popelem a s vlasy zalepenými hlínou, často páchne kouřem konopí nebo opia, v ruce drží žebráckou misku a na rtech má kletby a zaklínání.“

Hinduismus není jednotný systém, jehož charakteristické znaky by bylo možno shrnout a vyjádřit, jak jsme tomu zvyklí u jiných světových náboženství. Hinduismus není jen náboženství, ale především je to nábožensko-sociální organizace převážně většiny indického obyvatelstva. Hinduismus dělí své vyznavače do četných skupin a kast, jimž tradice stanovila nepřehlednou řadu příkazů a zákazů, týkajících se nejrůznějších stránek společenského, rodinného i soukromého života.

Hinduismus nemá žádnou vyhraněnou teologickou nauku, nikdy zde nebyla jednotná síla, která by prosadila určitou nauku za jedinou správnou a druhé pronásledovala. Proto je hinduismus po věroučné stránce krajně tolerantní k názorům svých vyznavačů a protože nemá žádnou oficiální podobu, nemá ani žádné odpadlíky (heretiky). Nemá také žádnou jednotnou

církevní organizaci, papeže nebo nějaký koncil, který by rozhodoval o věcech víry. Není ani monoteistický ani polyteistický, protože připouští víru v jednoho boha stejně jako uctívání desítek a stovek bohů a bohyň. Hinduistická společnost nepřestane považovat za svého člena ani toho, kdo sám sebe vydává za boží vtělení, ani ateistu. Jednou z možných způsobů, jak definovat hinduistu je, že je to „každý Ind, který neodpadl od hinduismu, tj. nepřihlásil se k jinému náboženství“.

Jestliže je tak těžké podat definici hinduismu, je nutno zmínit jak toto označení vzniklo. Kořeny označení „hinduismus“ spočívají teprve v období vpádu muslimů do Indie v 11. století. Tehdy došlo k rozdělení Indie do dvou částí. Ta větší byla rozdrobená a nejednotná Indie obyvatel původního vyznání. Právě tito „nevěřící“ byli muslimy nazváni poprvé jako „sindhu“ a označovalo všechny ty, kteří žili za řekou Indus. Toto slovo se později ujalo v různých obměnách a dalo jméno hinduismus, který předtím neměl žádné vlastní souhrnné označení. Druhou část tvořili muslimové a zabírali nepoměrně menší území na severozápadě, které však bylo sjednocené pod pevnou vládou muslimských králů a guvernérů. Zde se šířil intenzivně a všemi prostředky islám. Tak tu vznikla nová společnost, která se podstatně odlišovala od hinduistické obce (neuznávala např. žádné kastovní přehradu a byla podrobena přísnější, nábožensky motivované kázní a poslušnosti).

Vpádem muslimů do Indie se tato země značně mění – kulturně i politicky. Před tímto vpádem byla Indie po dlouhou dobu přirozeně rozdělena na malá území králů a malých vladařů. Neexistovala zde nikdy centrální moc, která by rozhodovala a její výnosy byly platné po celé Indii. To mělo své pozitivní stránky, např. neexistenci tzv. oficiálního jednotného náboženství a podivuhodnou pestrost a různorodost náboženských projevů. Avšak mělo to také své negativní stránky: neexistovala zde představa společné obrany celé země.

Termín hinduismus se však stal významný a pro Indý přijatelný ještě později. Teprve hinduističtí nacionalisté na konci 19. století využili jeho existence a začali jej používat ve snaze vybudovat představu jednotné, původní indické kultury s dlouhou historií, posílit tak národní sebevědomí Indů, sjednotit Indý v boji proti koloniální správě a dosáhnout indické samostatnosti.

Počátky a pohled na čas

Počátky historie indické kultury spadají do doby nejméně před 5 000 lety. Avšak zkoumat tuto dávnou historii Indie je velice těžké, protože nám chybí původní prameny, které by popisovaly tehdejší společnost a kulturu. Je to dáno především tím, že Indové nepřikládali reálnému historickému vývoji, ani soudobému životu příliš velkou pozornost. Tento nezájem

souvisel zcela jistě s obecným pohledem Indů na svět. Indové vnímají vývoj světa v obrovských časových dimenzích, v nichž se krátké časové úseky a historické události úplně ztrácejí a jsou nevýznamné. Podle hinduistické kosmologie je naše lidstvo jen jedním z dlouhé řady lidských společenství, která tu žila a v budoucnosti ještě budou žít. Doba existence našeho lidstva byla vypočítána na 306 720 000 roků. Toto je období, které se nazývá velevěk - kalpa. A které se dále dělí na čtyři věky - jugy. Každá z nich má sestupnou tendenci - co do délky, úrovně morálky, duchovní a tělesné úrovně. My dnes žijeme v závěrečném období zvaném kalijuga a to je charakterizováno rozvratem zavedených pořádků a starých tradic, zmatením kast, vládou krutých vládců a lidskou krátkověkostí a nemocností, ale také vzrůstem všeobecného zla a vzájemné nenávisti. V průběhu tohoto věku se budou poměry na světě neustále zhoršovat, lidí bude přibývat, a až se už nebudou moci uživit jinak, začnou se navzájem požírat. Dějiny tohoto lidstva pak skončí velkou vesmírnou katastrofou a zánikem všeho živého tvorstva. Ale potom bude následovat zase další cyklus s novým lidstvem..

Hinduistická literatura

Základem, z něhož vyrůstá celé indické myšlení, kultura, náboženství, jsou **vědy**. Je to rozsáhlý literární soubor, který zahrnuje vědění, poznatky a znalosti starých Indů. Védské zpěvy se dělí do čtyř základních sbírek: Rg Věda, která je nejstarší a nejvýznamnější sbírkou 1 028 hymnů; Sáma Věda, Jadžur Věda a Atharva Věda. Tyto vědy sloužily k rituálním účelům a hymny v nich obsažené byly předřikávány v průběhu védských obřadů.

Védské sbírky obsahují několik verzí kosmogonických mýtů, které popisují vznik světa. Mezi tyto mýty patří mýtus o bohyni Aditi (nekonečnu ženského pohlaví, které zrodilo vše existující); mýtus o božské bytosti Djávaparthiví, jejímž rozdělení vznikl nebeský otec Djaus Pitar a matka země Prthiví Matar; mýtus o Purušovi, prvotnímu obru, z jehož tělesných částí vnikly gigantickou obětí mimo jiné čtyři základní vrstvy indické společnosti (bráhmani – kněží, kšátrijové – bojovníci, vaišjové – zemědělci, šúdrové – pracovníci); a další.

Sbírky védským hymnů se zmiňují o 33 bozích. Nejpopulárnější postava védského panteonu byl bůh Indra. Jeho příbuzenstvo není zcela jisté, ale je to pravděpodobně syn Nebe a Země, který byl počat i zrozen v době, kdy tyto dva žili ještě pohromadě. Později se Indra rozrostl do tak obrovských rozměrů, že se jeho tlakem nebe a země od sebe oddělily a zůstaly už tak navždy. Indra vyplnil celý prostor mezi nimi a stal se vládcem atmosféry, v níž se pohybují a jednají bohové i lidé. Proti této říši stála říše démonů, personifikovaných zlých sil a špatných vlastností, odvěkých nepřátel a odpůrců bohů. Mezi bohy s a demony zuřil

neustálý boj, v němž bohové nebyli zpočátku silnější stranou. Zvítězili teprve, když se jim do čela postavil odvážný Indra. Nejpopulárnější mýtus o Indrovi popisuje jeho boj s hadím démonem Vrtrou, který zadržuje nebeské kráva a následně je Indrou přemožen.

Mezi další védské bohy patří Varuna (strážce kosmického řádu), bůh ohně Agni, opojný nápoj soma, bůh modlitby Brhaspati, divoký bůh Rudra, bohové větru a sluneční božstva Savitar, Súrja, Púšan a Ušas (krásná bohyně červánků).

Základem duchovního života starověkých Indů v období vzniku védských sbírek bylo správné provádění obřadů, které měly zajistit přízeň bohů, a nebo měly odvrátit jejich případný hněv. Proto začal klíčovou roli hrát obřad oběti. Tím vzrůstal význam kněží (bráhmanů), kteří jediní věděli jak správně vykonávat patřičné rituály. Pouze brahmáni věděli, jak si správně počínat při styku s božskými silami, pečlivě toto vědění střežili a obklopovali jej tajemstvím. Bylo hluboce zakořeněno přesvědčení, že sebenepatnější odchylka od správného rituálu může zmařit účel oběti a přivodit dokonce negativní důsledky. Tak se brahmáni stávali nepostradatelnými při všech důležitých společenských i rodinných událostech. Zároveň měli monopol na správné vědění, které bylo cele v jejich rukou. Jen brahmáni měli otevřenou cestu k pochopení a výkladu véd. Výsledkem převažující orientace na rituály byl vznik druhé vrstvy védských sbírek, kterou představují kněžské příručky **bráhmany**, které popisují správný průběh obřadů a jejich význam. Z těchto textů lze rekonstruovat podobu rituálů prováděných před mnoha staletími.

Tento důraz na rituály vedl podtlupem času k přebujelému ritualismu Tento vývoj následně vyústil k odklonu některých duchovně a filozofičtěji orientovaných Indům a k zformování alternativního, méně ritualistického přístupu k duchovnosti. Výsledkem tohoto procesu byl vznik další vrstvy posvátných textů. **Áranjaky**, tzv. lesní texty“ byly výsledkem působení poustevníků žijících v lesích. Největšího významu však nabyly **upanišady**, záznamy rozhovorů a filozofických disputací mezi učiteli a jejich žáky. Upanišady se staly základem hlavního proudu hinduistické filozofie.

Základy hinduistické filozofie

Védský Ind (okolo roku 1 000 př.n.l.) nerozlišoval ostře mezi živým a neživým, mezi duchem a hmotou. Věřil, že je obklopen množstvím světů (jsoucen), které se mu podobají a které mohou ovlivnit jeho život. Jsou to zvířata, rostliny, bohové a démoni. Tato představ šla tak daleko, že považoval za živé i předměty, které sám vyrobil (např. obětní oltář, zbraně, buben, hrací kostky) a přisuzoval jim myšlení a vůli.

Tento přístup se projevili ve filozofičtější podobě právě v upanišadách. Zde jsou zformulovány základní myšlenky hinduismu: existence koloběhu životů (sansára), v němž se převtěluje individuální duchovní podstata každého jednotlivce (átman), která je jakousi součástí „ducha vesmíru“ (brahma). Tento proces převtělování probíhá podle karmanu, tedy podle souhrnu dobrých i špatných skutků, kterých se člověk za svůj celý život dopustil. Cílem je únik z tohoto neustálého cyklu životů a dosažení úplného vysvobození (mókša). Nauka o převtělování duší v koloběhu životů zvaném sansára se stal základem všech velkých myšlenkových systémů, které vznikly na indické půdě – hinduismu, buddhismu a džinismu. Základem hinduistického pohledu na svět a místo člověka v něm je idea základní kosmické jednoty. Nazývá se brahma a představuje neosobní, nade vše svrchovaný jednotící princip, který se skrývá za mnohotvárností všech jevů. Je to prapodstata, která předchází každému konkrétnímu bytí (jevu) a leží v samotných základech všech živých tvorů – bohů, polobohů, démonů, člověka, zvířat, rostlin.

Z tohoto vyplývá přesvědčení o bytostné jednotě všeho živého světa. Brahma je přítomno v člověku jako jeho duchovní substance - átman. U člověka je átman základem lidské osobnosti, je životní silou člověka a jeho pravým Já, které je ukryto v nitru člověka. Átman se nepoutá pouze na jednu svoji jevovou formu – neumírá spolu s tělem, ale prochází dlouhým cyklem přerodů. Tělo podléhá smrti, ale átman, který sídlí uvnitř, je nesmrtelný. Átman je jako cestující a tělo jako kočár. Jestliže se tělo opotřebuje stářím a nemocí, odděluje se átman od svého momentálního těla a odívá se do dalšího, ve kterém začíná nový život. Prochází tak řadou zrození v nových a nových tělech (která však nemusí být jen lidská).

Tajemná světová moc, vznešené a vševládnoucí brahma, které proniká celý vesmír, je také součástí mé duše, jsem to já sám. Nejvyšší bytí, má duše, můj átman, je totožná s vesmírným Brahma. Brahma nejenže sídlí také v lidské duši, ono je touto duší, je átmanem, je mým Já.

Jakoby ve velikém mystickém vytržení, extázi či opojení, uvědomovali si staří myslitelé jednotu osobní duše s kosmickým principem. Stále znovu a znovu opakují texty jedinou myšlenku – myšlenku jednoty átmana s Brahma.

Člověk, který si plně uvědomí tuto jednotu, je osvobozen od dalšího koloběhu života. Jeho átman se sjednotí s Brahma a povznesení nad radost i žal, nad život i smrt. Kdo dosáhne Brahma, je volný.

Tuto skutečnost a zážitek lze velice těžce postihnout slovy. Nelze je jednoduše a exaktně popsat. Proto texty tuto myšlenku vyjadřují nejčastěji v obrazech. Neúnavně opakují upanišady tuto základní myšlenku v různých obměnách. Slova otce poučujícího syna, která

v sanskrtském originále znějí „tat tvam asi“ (TO jsi TY: to = vesmírné Brahma, ty = individuální duše, átman), lze chápat jako vůdčí myšlenku upanišádové filozofie.

Jakmile se tyto myšlenky (včetně myšlenky koloběhu životů) začaly prosazovat, bylo nutno odpovědět na otázku, co je příčinou toho, že člověk je nucen neustále se vracet na tento svět, a proč se má v jednom životě dobře, zatímco v jiném špatně. Bylo možno odpovědět různě – někteří např. viděli jako rozhodující poslední přání umírajícího. Do popředí se však dostala představa, podle níž jsou osudy člověka v jeho dalších existencích určovány jeho dobrými či špatnými činy, jichž se dopustil v současném životě. Současný život je zase formován obdobně souhrnem skutků z předchozích životů.

Tento zákon, podle kterého probíhá proces rození a smrti se nazývá karmanový zákon. Sanskrtské slovo karman označuje čin, skutek, ale také souhrn činů. Pro příští zrození každého tvora v novém těle je rozhodující suma skutků (dobrých i zlých), vykonaných v průběhu celého života. Každý je to, co udělal nebo co koná. Člověk svými činy rozhoduje o svém příštím osudu. Karman je vlastně označením pro zákon, který je nad jednotlivými lidmi a který určuje, že člověk bude v dalším životě sklízet to, co dnes zaseje.

Karmanový zákon zodpovídá otázku po původu zla a utrpení ve světě. Vše, co člověk prožívá v tomto světě je výsledkem jeho vlastního chování v dřívějších existencích. Člověk nemá nad sebou žádného vyššího soudce kromě sebe sama.

Z toho je patrné, že nejsilnější stránkou karmanového zákona je jeho etické zaměření. A tento etický apel neovlivňuje pouze jednání člověka vůči jiným lidem, ale také vůči jiným živým tvorům a svému okolí vůbec. Jestliže se jedinec v koloběhu životů opakovaně vrací na zem, pak je člověk řazen do jedné vývojové linie se všemi ostatními živými tvory (podle některých směrů i s rostlinným světem). Člověk je pouze jiným, sice vyšším, ale ne nadřazeným, vývojovým typem v rámci celkového procesu – není pánem přírody. Karmanovému zákonu podléhá nejen člověk, nejen tento svět, ale vše živé ve vesmíru vůbec, tedy i bohové.

Tyto představy silně ovlivňovaly osobní život jedince, ale i život celé společnosti. Člověk se takto stává přítelem a šťastnějším druhem všech živých tvorů. Učí se naslouchat přírodě, nikoli ji tyranizovat. Nevzniká zde ničivý dualismus, který od sebe odděluje podstatu člověka a podstatu přírody (resp. ne-lidského světa). Hlavní je neosobní Brahma a z něho odvozený osobní átman – podstata světa a člověka je totožná. (Bohové v těchto představách ztrácí svůj lesk a děs).

Přirozeným důsledkem takovéto víry je snaha vystříhat se jakémukoli ubližování všem projevům života. Tato koncepce mravního příkazu neubližovat žádnému živému tvorů

se nazývá ahinsá. Tento mravní příkaz (obdobný křesťanskému „nezabiješ“) je součástí všech kulturně-náboženských a etických systémů, založených na karmanovém zákoně – vedle hinduismu, také např. buddhismu, džinismu. Toto učení neznámá jen vyvarovat se násilným činům, ale vidět k každém živém tvorů seba sama, milovat ho a neublížit mu myšlenkou, slovem ani činem. Neznámá to však pasivní přihlížení zlo, ani lhostejnost vůči zlu.

Tento příkaz může mít různou sílu. Zvláště silně se jej přidržují džinisté. Jejich důslednost jde tak daleko, že např. nevycházejí po dešti ven, aby nezašlápli hmyz vylézající ze země, nosí ústa zakrytá rouškou, aby nevedchli a neusmrtili jedinou mušku.

Jinou podobu této koncepce ahinsá praktikoval Mohandás Karamčand Gándhí. Svoji knihu „Můj experiment s pravdou“ končí slovy: „Moje neměnná zkušenost mě přesvědčila, že není jiného boha kromě pravdy. A jestliže každá stránka této knihy neukáže čtenáři, že jediným způsobem, jak poznat pravdu, je ahinsá, potom všechna moje práce na knize byla zbytečná. (...) pravdu je možné dokonale vidět až po úplném poznání ahinsy. Abychom uviděli univerzálního a vším pronikajícího ducha pravdy, musíme být schopni milovat i nejbídnějšího tvora tak, jako sebe sama. A ten, kdo se o to snaží, nemůže si dovolit odvracet se od jakékoliv oblasti života. (...) Ztotožnit se se vším živým není možné bez sebeočisty; bez sebeočisty zůstává dodržováním zákona ahinsy jen prázdným snem.“

Jóga

Jednou z šesti základních filozofických škol hinduismu je spíše prakticky zaměřená jóga. Byl to systém, který se vyvíjel v lesních školách a ašramech s mnohem větším důrazem na praxi než na filozofii, přesto vytvořil určité obecné učení, jehož nedílnou součástí je důraz na sebeočistu, v tom duchu, na který poukazují slova Gándhího.

Cesta jógy je klasicky popisována jako osmistupňová. Prvním stupněm je *jama* a představuje mravně-etické zásady, kterými jsou *ahinsa* (neublížování), *satja* (pravdivost), *astéja* (nepřivlastňování si), *brahmačarja* (pohlavní zdrženlivost) a *aparigraha* (neulpívání, nehromadění hmotného majetku).

Druhý stupeň *nijama* vymezuje doporučení, omezení, kterými jsou *šauča* (čistota), *santóša* (spokojenost), *tapas* (odříkání, sebekázeň), *svádhjája* (studium písem, sebepoznávání), *Íšvarapranidhána* (odevzdání všech skutků Íšvarovi, respektování vyšších principů).

Tyto dva stupně jsou předpokladem k dalšímu praktikování jógy, bývají však často v evropských podmínkách podceňovány. Právě na základě přístupu k těmto morálně-etickým zásadám lze diferencovat mezi praktikujícími jógu – samotné provádění jednotlivých ásan bez tohoto morálního podkladu představuje pouze tělesná cvičení.

Třetím stupněm je zvládnutí *ásán* – pozic. Před započítím soustředování musí jogín zaujmout vyhovující pozici, která má být pevná, příjemná a snadná. Nejznámější je tzv. lotosová pozice se zkříženými nohama, kdy pravá noha je položena na levém stehně, levá noha na pravém stehně a ruce na kolenou tak, aby se prsty dotýkaly. Protože další jógické cviky vyžadují velkou fyzickou odolnost, je třeba tělo otužit a zvládnout. Tím se zabývá soubor cviků – hathajóga – který zbavuje tělo náchylnosti k únavě, nevolnosti a brzdí příznaky stáří. Je nutné se také vyvarovat dráždivé stravy a nápojů.

Čtvrtý stupeň – *pránajáma* – je zaměřen na ovládnutí životní energie *prány* pomocí práce s dechem. Rytmické dýchání uklidňuje tělo i mysl. Zvládnutí dýchání umožňuje jogínům zastavit dýchání, ale to je možné pouze pod vedením mistra. Celé „cvičení“ má individuální charakter.

Pátým stupněm je *pradžhara*, ve které dochází k přerušení spojení mezi smysly a předměty (jde o vědomé odpoutání se od smyslových vjemů). Ovládnutí smyslů začíná odvrácením se od dráždivých předmětů a zvuků. Jógín se často odebere na osamělé místo, zaujme některou z pozic.

Následuje *dharána* – koncentrace. Soustředění je upnutí mysli k určité představě, např. k obrazu oblíbeného boha nebo k některé části těla. Výsledkem má být stále, nekřečovitě a klidné zaměření pozornosti. Pak se přistoupí k dalšímu kroku.

Tím je *dhjána* – meditace, snaha směřující k vyprázdnění mysli. Meditace je výsledný stav klidného toku myšlenky zcela zaměřené k jedinému předmětu. O předmětu lze rozjímat tak dlouho, dokud do něho mysl nevstoupí a nepochopí jeho podstatu a jeho souvislosti se světem.

Posledním, nejvyšším stupněm je *samádhi*, což znamená kontemplaci, stav čistého vědomí. Často se přirovnává ke klidné extázi. Je to vystupňované rozjímaní, kdy dojde ke ztrátě pocitu jáství. Je to stav, v němž je přerušeno spojení s vnějším světem. Jeho plodem je intuitivní vhled do podstaty věcí

Samotné koncentrační techniky lze rozdělit na *bahir tratak* (koncentrace na vnější předmět) a *antar tratak* (koncentrace na vnitřní předmět). Jako vnější předmět lze zvolit mnoho předmětů – často se používá koncentrace na květinu, plamen svíčky či geometrické obrazce (*jantry, mandaly*). Při koncentraci na vnitřní předmět se mysl soustřeďuje např. na části těla či na dech. Velmi specifickou oblast mezi mentálními technikami je koncentrace na *čakry*. Tohoto druhu koncentrace využívá více proudů jógy (např. *kundalini jóga*). Stejně je

tomu u koncentrace na zvuky, přičemž nejčastěji se k tomuto účelu používají *mantry*. Manter je velké množství a pracuje s nimi velmi aktivně např. *džapajóga, mantrajóga*.

Nauka o kundalíni je integrální součástí učení jógy. Slovo *kundalíni* je odvozeno ze sansktského pojmu, který označuje křivku ve tvaru spirály, proto bývá někdy obrazně vykládána kundalíni energie jako hadí síla. Podle těchto představ je lidské tělo mimo jiné tvořeno velkým množstvím kanálů, kterými protéká kosmická energie a životní síla *prána*. Tyto kanály se nazývají *nádí* a nejdůležitější jsou tři – Ída Nádí (měsíční kanál), Pingala Nádí (Sluneční kanál) a Sušumna Nádí. Tyto kanály procházejí důležitými místy lidského těla. Ty se nazývají *čakry*, což znamená kola. Je jich sedm a každá má specifické vlastnosti a charakter. Čakry ovlivňují nejen fyzické vlastnosti, ale především psychické a mentální vlastnosti. Vzestup hadí síly se děje oživením pránického těla pránou, což se docíluje prodýcháváním jeho center (čaker) a průchodů (nádí).

Smyslem kundalini jógy je postupně pročišťovat jednotlivé kanály a čakry tak, aby jimi energie kundalíni mohla bezproblémů proudit a tak probouzet specifické vlastnosti, které sídlí v jednotlivých čakrách. Kundalini sídlí v nejnižše položené Múladhára čakře (oblast kosti křížové) a jestliže jsou kanály zablokovány, pak kundalíni nemůže stoupat vzhůru k dalším čakrám, tím je zabráněno získání pravého poznání, uvědomění si vlastního Já, átmanu, spojení s absolutnem.

Základy hinduismu

Podstata hinduismu je často vysvětlována na základě tří význačných prvků. Jsou jimi *varnášramadharm*a, literární tradice a *bhakti*.

Dharma

Výraz *dharma* poukazuje na představu, že svět je podřízen jedinému univerzálnímu kosmickému řádu. Tento kosmický řád se projevuje ve všech sférách kosmu, a to včetně mravního řádu a sociálního uspořádání.

Hinduismus silně zdůraňuje význam toho, jak se člověk chová. Správné chování je hlavním měřítkem pro hodnocení člověka. Toto správné chování je určeno dharnou, tedy souhrnem povinností, které musí člověk během svého pozemského života vykonat. Dharma má svůj obecný rozměr, tedy suma povinností, který se člověk nemůže vzepřít, jako je např. narození a smrt, a v této rovině je dharma univerzální. Avšak pak existuje proměnné, konkrétní dharmy.

Člověk svým zrozením získává soubor povinností, které by měl během svého života splnit. Ty odpovídají jeho příslušnosti ke čtyřem základním sociálním vrstvám (*varnám*), tj. *varnadharma* a etapě života (*ášramu*), ve které se právě nachází (*ášramadharm*a).

Varnadharm jednotlivých *varen* je následující: brahmáni mají povinnost „učit se a vyučovat druhé, přinášet oběti za sebe i za ostatní a přijímat dary“; kšatrijové „učit se, přinášet prostřednictvím brahmánů oběti, dávat dary, ochraňovat tvory a nelpět na smyslových požitcích“; vaišjové „pěstovat dobytek, dávat dary, obětovat a učit se, obchodovat, půjčovat peníze a věnovat se zemědělství“; a šúdrové „sloužit těmto stavům“.

Ášramadharm předepisuje ideální průběh života, který je rozdělen do čtyř etap. V první fázi je jednice označován jako *brahmačárin*, tedy žák, učeník. Chlapec někdy kolem 8 - 10 roku odchází od rodiny ke svému učiteli (guru), kde žije určitou dobu. Pomáhá v domácnosti, obstarává topivo, udržuje oheň a učí se. Úkolem guru bylo dát chlapci takové vzdělání, které potřebuje ke svému povolání. Když učí kšatrije, učí ho i nauku o zbraních. Někteří guruové byli vyhlášenými odborníky na astronomii, jiní na politiku apod. Žák měl jedno omezení – celibát, absolutní sexuální zdrženlivost. V druhé etapě je jedinec *grhastou*, hospodářem. Jde o hlavní etapu života. Muž se v ní má co nejdříve oženit, mít děti a to hlavně syna. Když syna neměl, mohl si vzít další manželku. Muž v průběhu této životní etapy žíví rodinu do té doby než tuto povinnost převezme jeho syn, což je přibližně kolem 50 let. V tu chvíli má odejít od rodiny a světských záležitostí a věnovat se duchovnímu životu. V třetí fázi se jednice má stát *vánaprasthou*, poustevníkem, věnovat se duchovnímu životu a stáhnout se ze světa. Nemusí však putovat, ale může žít i s ženou jako lesní poustevník nebo žít v lesním ášramu. Ve čtvrté etapě se jedinec stává *samjásinem*, definitivně opouští společnost, odchází jako asketa do bezdomoví a připravuje se na své další znovuzrození. Když cítí, že brzy zemře má odejít do hor nebo ke Ganze a čekat až jeho čas vyprší.

Zde se vyjevuje skutečnost, že již zmíněná nauková tolerantnost hinduismu je vyvážená poměrně pevnými pravidly sociálního života. Jedním z nejvýraznějších znaků hinduismu je v tomto ohledu existence kastovního systému. Zde je hinduismus daleko přísnější, protože neumožňuje, aby jednotliví lidé jakýmkoliv způsobem změnili ještě v tomto životě své sociální zařazení. Zařazení jedinců do sociálního systému je dáno jejich narozením v té které vymezené sociální skupině. Přejít z jedné kasty do druhé je v průběhu celého života vyloučen, a pokud k němu dochází je výrazně odmítán a jedinci, kterých se to týká se setkávají s velkým opovržením.

Kastovní systém lze popsat pomocí různých znaků a *kastovního* funkcí. Lze je shrnout následovně: 1. členové kasty nesmějí uzavírat sňatky mimo svou kastu; 2. podobné, ale méně rigorózní předpisy platí i pro požívání jídla a nápojů s členy jiných kast; 3. pro mnoho kast jsou přesně určena povolání; 4. kasty jsou hierarchicky seřazeny s brahmány na vrcholu stupnice; 5. člen kasty má zrodem určenou kastovní příslušnost na doživotí, pokud není pro

porušení jejích předpisů vyloučen; 6. přechod z kasty do kasty není přípustný; 7. celý systém je založen na autoritě brahmánů.

Postrachem příslušníků všech hinduistických kast je rituální znečištění. Kolem tohoto problému se točí kastovní příkazy a ustanovení. Jakýmsi praktickým kritériem pro posouzení „čistoty“ té které kasty je otázka, zda může brahmán přijmout z rukou jejího příslušníka vodu. (Voda a potrava vařená z vody podléhá nejpřísnějším předpisům – odtud např. nutnost oddělených studní pro různé skupiny hinduistické společnosti nebo oddělených kuchyní v armádě). Obecně lze říci, že pravověrný bráhman dává přednost vodě, kterou nemohl „znečistit“ žádný nebráhman. Tato úzkostlivost není však vyhrazena pouze brahmánům. (Některé nejnižší postavené skupiny v jižní Indii paradoxně považují za znečištěnou vodu, které se dotkl bráhman.) Některé příkazy rituální čistoty jsou rozpracovány do nejmenší podrobnosti: bráhman se musí vykoupat, obléci do čistého šatu, sušeného po vyprání na místě, kde nemůže přijít do styku s něčím znečišťujícím; při jídle musí používat výhradně kovových nádob, nikoliv hliněných, jichž se před jídlem nesmí ani dotknout, stejně jako tkaniny, které se dotkl kdokoli jiný; takovou tkaninu musí očistit ponořením do přepuštěného másla. Bráhman se nesmí rovněž doknout kůže, kostí ani papíru, leda by byl popsán písmem, kterého užívá sanskrt a hindština. Nesmí se dotknout opice, prasete, psa a dítěte, které už pojídá tuhou stravu; nesmí se dotknout ani jiného bráhmana, který jí nebo právě pojedl.

Už v védách bylo obyvatelstvo rozděleno do čtyř skupin, nazývaných *varny*, s pevnou hierarchií a důrazem na dědičnou příslušnost. Tyto *varny* byly odvozovány od různých částí těla – hlavy, paží, břicha a nohou a byly symbolicky spojovány s určitými barvami (*varna* – sans. původně barva). Nejvyšší místo zaujímají v tomto žebříčku *brahmáni*, kněží, obětníci a náboženští učitelé. Teprve na druhém místě, ačkoliv mají ve svých rukou rozhodující politickou a vojenskou moc, stojí bojovníci, *kšatrijové*. Z jejich řad pocházejí králové a jejich hlavním úkolem je ozbrojená ochrana celého společenství před nepřáteli. Nižší jsou postavení *vaišjové* – hospodáři, zemědělci, obchodníci a řemeslníci. Nejnižší stojí *šúdrové* – dělníci, sluhové a námezníci – lidé, jejichž jedinou povinností je sloužit ostatním třem vrstvám.

Zde vidíme jeden důležitý prvek, který je při studiu hinduismu (ale i jiných náboženských tradic) potřeba mít na paměti. Existuje velký rozdíl mezi literární podobou náboženské tradice, v tomto případě hinduismu, a jeho podobou každodenní. Na jedné straně existují filozofické abstraktní koncepty a na druhé život a jeho praktická řešení. V případě hinduismu se tento problém ozřejmí na otázce platnosti univerzálního etického pravidla neublížení (*ahimsá*), který již známe z filozofie upanišad. Na první pohled je zřejmé, že tento příkaz je v rozporu s povinností válečníků (*kšátrijů*). Tento rozpor řeší začátek

pravděpodobněji nejuznávanějšího hinduistického posvátného textu, kterým je **Bhagavadgíta**.

Bhagavadgíta je většinou čtena jako samostatné dílo, je však součástí rozsáhlého staroindického eposu Mahábhárata, který obsahuje kolem jednoho tisíce veršů. Je to text plný básnických líčení, vyprávění, filozofických, politických a mravoučných výkladů. Jeho hrdiny jsou při slušníci dvou blízkých rodů. Vzrůstající konflikty je vedou k otevřenému konfliktu, k velké bitvě. Bhagavadgíta začíná v okamžiku, kdy vojska stanou proti sobě na válečném poli. Bhagavadgíta je rozhovor mezi Kršnou a válečníkem Ardžunou.

Na počátku Bhagavadgíty chce vojevůdce a válečník Ardžuna spatřit své protivníky. V Bhagavadgítě stojí: „Tam spatřil Ardžuna stát své otce, dědy, učitele, strýce, bratry, syny a také příznivce a tchány v obou vojích“. Když takto spatřil Ardžuna všechny své přátele a příbuzné, jak se chystají proti sobě válčit, zmocnil se ho hluboký soucit. „Nespatřuji nic dobrého v tom, když v tomto boji zabijí své vlastní příbuzné, ani netoužím, po nějakém dalším vítězství, království nebo štěstí....Hřích na nás ulpí, jestliže zabijeme tyto útočníky... Co bychom tím získali a jak můžeme být šťastni, zabijeme-li své vlastní příbuzné?“ to řekl Ardžuna a odmítal bojovat.

Na to mu Kršna odpověděl: „Odkud se u tebe vzala tato nečistota, která není hodna člověka, jenž zná vyšší hodnoty života? ...Nepoddávej se této ponižující nemohoucnosti, neboť ti nepřísluší.“ A když válečník pořád odmítal bojovat, poučil ho Kršna: „Zatímco pravíš učená slova, naříkáš nad něčím, co není hodné zármutku. Moudří netruchlí ani nad živými, ani nad mrtvými. Tak jako vtělená duše prochází v tomto těle z dětství do mládí a do stáří, přechází také duše v okamžiku smrti do jiného těla. Moudrý člověk se touto změnou nedá zmást. (...) Nevědomý je ten, kdo si myslí, že živá bytost může zabít nebo může být zabita. Ten, kdo dosáhl poznání, ví, že duše ani nezabíjí a ani nemůže být zabita. Duše se nerodí, ani nikdy neumírá. Nikdy nevznikla, nikdy nevzniká a ani nikdy nezanikne. Je nezrozená, věčná, trvalá a původní. Nezahyne, je-li tělo zabito. Jak může člověk, který ví, že duše je nezničitelná, nezrozená, věčná a neměnicí se, někoho zabít nebo dávat někoho zabíjet? Podobně jako i člověk obléká nové šaty a odkládá staré, stejně tak duše přijímá nová hmotná těla a odkládá stará a neúčinná. (...) Když to všechno víš, neměl by jsi truchlit nad tělem. (...) Duše, jež dlí v těle, je věčná a nemůže být zabita. Proto pro žádného tvora nemusíš truchlit. Při uvážení své kšatrijské povinnosti by jsi měl vědět, že pro tebe není nic lepšího, než bojovat dle náboženských zásad, proto nemáš žádného důvodu k váhání. Šťastní jsou kšatrijové, kterým se naskytnou takové možnosti k válčení, jež jim otevírají dveře k nebeským planetám. Nežůčastníš-li se tohoto spravedlivého boje, prohřešíš se opomíjením svých povinností...“.

Kšatrijové se tedy učí být mistrnými válečníky, poněvadž násilí je někdy nutné pro ochranu náboženských zásad. Pro kšatriju není vhodné, aby jen tak ze své vůle přijal stav odříkání.

Literární tradice

V průběhu utváření jednotnějšího systému hinduismu došlo k rozpracování systematizace tradičních posvátných písem a jejich rozčlenění do tří kategorií.

Šruti – „to, co bylo slyšeno“. Jde o tradici zjeveného, božského zjevení. To, co bylo slyšeno a zjeveno žrecům v jejich meditativních stavech. Jde vlastně o védskou tradici, tedy čtyři védy a k nim se přiřazují brahmány a upanišady.

Smṛti – „to, co je třeba si pamatovat“. Rozsáhlý soubor textů, které vznikaly z praktických pohnutek, i když byli možná zjeveny, a sloužily jako právní pomůcky a k řešení různých životních problémů. Jde fakticky o učebnice. Také např. učebnice a příručky pro domácí rituály.

Itihása – „to, co se bylo, co se odehrálo“. Patří sem legendy, příběhy, mýty, epické příběhy tradované mezi lidmi. Často je právě v těchto příbězích ukázáno, jak se mají lidé chovat. Sem patří také dva nejvýznamější indické eposy: Rámájána a Mahábhárata. Patří sem také purány.

Bhakti

Vývoj hinduismu probíhal velice dlouho a ve svém vývoji procházel rozmanitými fázemi a stádii. Tomuto vývoji také odpovídaly představy o správné cestě, kterou je možno dosáhnout spásy (*móksa*).

Ve védském období byl při snaze o dosažení vysvobození a spásy kladen největší důraz na správné vykonávání obětí. V této době začali lidé na oběť pohlížet jako na magickou sílu, kterou mohou určitého boha donutit, aby vykonal to, co si obětník přeje. Jak význam oběti časem rost, tak se i obětní obřad velmi komplikoval, takže jej muselo vykonávat několik obřadníků, na něž dozíral brahmán, který jediný věděl, jak se má oběť vykonat, aby se dosáhlo požadovaného výsledku. Komplikovaný a zmechanizovaný rituál však poměrně brzy přestal vyhovovat, a proto se lidé začali vracet k dřívějším názorům a praktikám.

Jednou z takových praktik bylo uznání askese, která mohla být i způsobem, kterým se mělo dosáhnout nadpřirozených sil a poznání nejvyšší pravdy. V hinduismu je vedle vnitřní (duchovní) askese – např. kontrola řeči a myšlení – široce uplatňována také askese vnější – půsty, nejrozličnější formy sebetřýznění a umrtvování těla. Asketovi je však dána naprostá volnost, jaký způsob askese si vybere.

Oproti védám a bráhmánám přikládaly upanišady při hledání správné cesty vedoucí k vysvobození důraz na pochopení a poznání podstaty života a koloběhu životů, a místo mechanických obětních rituálů postavily do popředí rozumovou činnost – cestu vědění. Šlo o cestu poznání jednoty individuálního *átmanu* s univerzálním *brahma*. Toto *brahma* bylo velmi často nahlíženo jako neosobní nemateriální princip. Avšak některé texty nevidí v *brahma* neosobní princip, nýbrž božskou bytost, ke které lze dospět nejen meditací a pokáním, nejen poznáním a pravým věděním, nýbrž také – a nakonec především – oddaností a uctíváním. To je však začátek jiné etapy vývoje indického myšlení, kdy staré brahmánské náboženství oběti a vědění se zvolna mění v hinduistické učení oddanosti a uctívání. To našlo svou nejvýmluvnější oporu v **Bhagavadgítě**.

Další cestou je tedy cesta oddanosti (*bhaktimárga*), která se v Indii rozšířila nejvíce. Je založena na službě, lásce a bezvýhradné oddanosti - *bhakti*, osobnímu vztahu člověka k božstvu. Tímto božstvem může být jakýkoliv bůh z bohatého hinduistického panteonu, ale také abstraktně pojímaná představa boha. Cesta oddanosti neruší a nepotírá obě předchozí cesty – neupírá platnost obětem, ani neomezuje rozumovou činnost, meditaci a askezi. Za nejdůležitější a nejučinnější však pokládá bezvýhradnou oddanost vůči tomu z hinduistických bohů nebo bohyň, které ten či onen věřící považuje za největšího. Ve velké různorodosti hinduistických bohů se v centru uctívání ocitá dvojice bohů – Višnu a Šiva. Mezi tyto dva bohy dělí svou nezmeznou oddanost převážná většina hinduistů a proto můžeme hovořit o dvou dominantních hinduistických proudech – o višnuismu a šivaismu.

Dokonalé ztělesnění vlídnosti, laskavosti, soucitu a lásky k celému božskému i lidskému rodu je bůh Višnu. Jako udržovatel chrání bohy, lidi i světy před zánikem a dává jim schopnost a možnost existence, pomáhá utiskovaným proti bezpráví, dává průchod spravedlnosti a obnovuje porušený řád. Višnu je pomocník lidí, dobrodinec a zachránce světa, kdykoli mu hrozí nebezpečí. V klasické hinduistické mytologii se Višnu objevuje v deseti inkarnacích (*avatárech* – „sestoupeních“): jako ryba, želva, obří kanec, poločlověk-pololev, trpaslík a jako čtyři lidské bytosti – Parašuráma, Ráma, Kršna a Buddha. Z Višnuových lidských inkarnací je nejdůležitější Kršna. Poslední vtělení v podobě Kalkiho hinduisté teprve čekají. Objeví se na bílém koni s plamenným mečem v ruce na konci tohoto černého věku, aby soudil zlé, odměnil dobré a nastolil zlatý věk.

Opakem Višnu je bůh Šiva. Ten má nejednoznačný charakter - je strašný a obávaný, ale zároveň i plný milosti a soucitu. Na první pohled protichůdné spojení zkázy a tvoření je pro Šivu nejpříznačnější. Dosvědčují to i přívlastky, který mi bývá obdařován: strašný, smrtící, hrozný, ničitel, děsivý, ale také milostivý, blahodárný. Pro Šivův kult je typické, a dodnes

neodmyslitelné, uctívání lingamů – falického symbolu. Tento symbol plodnosti je v hinduismu patrně nejrozšířenějším Šivovým znakem.

Vedle višnuistů a šivaistů existuje v Indii silný proud uctívající ženských bohyň. Těch je také nepřehledné množství, ale mezi nimi jsou nejpopulárnější bohyně Kálí a Durga. Jde o bohyň hroznou a bojovnou, čemuž odpovídá i jejich děsivý vzhled.

Zbytek literatury:

Bhagavadgíta neboli Zpěv Vznešeného, Železný Brod: Jaroslav Jiránek 1945.

Duchovní prameny života: Stvoření světa ve starých mýtech a náboženstvích, Praha: Vyšehrad 1997.

Rámah a Síta: Epos Rámajánam, Železný Brod: Jaroslav Jiránek 1945.

Dějiny Indie, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2003.

Georges Dumézil, *Mýty a bohové Indoevropanů*, Praha: OIKOYMENH 1997.

Mircea Eliade, *Dějiny náboženského myšlení I.*, Praha: OIKOYMENH 1995.

Mircea Eliade, *Jóga: Nesmrtelnost a svoboda*, Praha: Argo 1999.

Dagmar Marková, *Hrdinky Kámasútry: Historie indické ženy*, Praha: Dar Ibn Rushd 1998.

Richard Waterstone, *Duchovní svět Indie*, Praha: Knižní klub – Práh 1996.

Karel Werner, *Náboženské tradice Asie: Od Indie po Japonsko*, Brno: Masarykova univerzita 2002.